

Kisebbségi egyházak a **Regióban**

Amióta a kommunista rendszerek Európa keleti felében rendre megbuktak, s arról, ami negyven-egynéhány esztendő óta a „vasfüggönyön” belül történt, már nemcsak a nyugati emigráció — majd utóbb a Rendszerről rendre leváló országok — sajtójában, kiadványaiban lehetett olvasnia és tájékozódnia a világ közvéleményének, nem véletlen, hogy az egyházak helyzete is az érdeklődés előterébe került.

Lapokban, sajtóanyagokban, a kimondás sürgető kényszere alatt született írások sokaságában sok minden leíródott már az alig eltelt két és fél esztendő alatt erről a témáról. Érthető hát, ha eljött az ideje az összefoglaló áttekintéseknek is, ahol az elhallgatott tények világá kiáltása után — azok alapján — a helyzetelemzés és a további tendenciák kirajzolásának kísérlete kerül előtérbe.

Ebben a vonatkozásban külön fel kell figyelnie az egyház (az egyházak) XX. századi történetével és a múltból kirajzolódó jövőjével foglalkozónak a REGIO

c. Budapesti megjelenő kisebbségtudományi szemle 1991. évi 2. számára, amely szinte teljes egészében ennek a témának van szentelve. Teljes egészében e tárgykörbe tartozó tanulmányokból áll össze a *Vallás — felekezet — kisebbség* című rész, azt a személyesség többletével egészíti ki az *Egyházak kisebbségben* címet viselő körinterjú (benne Bartal Károly Tamás jászóvári apát, Gábor Bertalan nagykaposi esperes, Kovács Lajos erdélyi unitárius püspök, Gulácsy Lajos munkácsi ref. lelkész, püspökhelyettes, Ortutay Elemér ungvári görög katolikus teológiai tanár, dr. Danilo Krsztity budai szerb ortodox püspök és az ungvári izraelita hitközség nevében Rosenbaum Jenő válaszaival), valamint a *Pro memoria* című rovat, amelyben Mindszenty bíborosnak a magyarországi németek, a szlovák katolikus püspöki karnak a szlovákiai magyarok háború utáni kitelepítése ellen tiltakozó levelei olvashatók, s végül a *Szemle*, benne többek

között Kósa László elemzésével Tökés Istvánnak *A romániai magyar református egyház élete (1945–1989)* c. könyvéről.

Ilyen széles kitekintéssel természetesnek tartjuk, hogy a Regio e — mondhatni: külön — száma fontos lépés a szocialista rendszert átvészelt egyházaink történetének kutatásában. Fontos, mert az itt első ízben napvilágra került (vagy első ízben összegezett) tények mellett mind a múlt, mind a jövőre nézve az általános tendenciák feltárása is a szerzők törekvése. Ennek alapján tehát az eljövendő (és bízunk benne, hamarosan el is kezdődő) egyháztörténeti szakkutatás már nemcsak a múlt bizonyos szeleteinek feltárására kénytelen szorítkozni, hanem legalább fő vonalaiban ott lesz számára ennek az egész „vasfüggönyön inneni” régiónak a folyamatképe, amelyben saját múltjának eseményeit — mondjuk — az erdélyi református vagy a kárpátaljai magyar görög katolikus egyház kutatója szemlélheti.

A szám élén álló tanulmány (Zalatnay István: *Emikai közösség: kihívás és feladat az egyházak számára régióinkban*) mindjárt az összképpel, az általános tendenciákkal kezdi. Kiindulópontja az a köztudott tény, hogy ebben a régióban — sőt, amint a különszámunk a nyugati magyar egyházakkal foglalkozó tanulmányából (Fejős Zoltán tollából) kiderül, bárhol kisebbségi helyzetben — „az egyházak igen jelentős szerepet játszanak közösségük kulturális fennmaradásában, sőt a kisebbségi társadalom megszervezésében is”. A szerzőt azonban e tény megállapításán és kibontásán túl az az ellentmondás is foglalkoztatja, ami abban rejlik, hogy az egyház (és annak lényegi tényezőjeként a hit) identitásának lényege megváltásirányú (tehát a földről a mennyekbe, az emberiből az isteni felé mutat), míg az etnikum (az a közösség, amelynek sorsával ez az egyház végeredményben nem szakíthatja meg kapcsolatát, sőt, ha igazán a „lényeg” szolgálatába akar állni, azt is vállalnia kell) társadalmi és történelmi meghatározottságában az adott közösség földi identitásának kiteljesítésére, megtartására orientált. A hazai magyar egyházak történetében (múltjában, sőt jelenében is) tudjuk, mit jelent az, ha ez az ellentétpár egyik vagy másik irányban kibillen: hogy miként válik az egyházi élet üres formasággá, ha elvész belőle megváltásirányú identitásának tudata, vagy hogy miként sodródik saját közössége gondjainak fel nem vállalása útján óhatatlanul szektás (tehát végeredményben a megváltásirányulást is formálissá tevő) irányba. Ebből a szempontból a szerző szerint a „valóságához való hűtlenség” éppolyan veszély, mint „az etnikum abszolút értékévé tétele” (amelyre a két világháború közötti román vagy szerb ortodoxia példáját említi, figyelmeztető, de elméleti konzekvenciáiban is fontos megállapításokat tartalmazó tanulmányában).

András Károly tanulmánya (*Tények és problémák a magyar kisebbségek egyházi életében*) a régió magyar kisebbségi egyházainak helyzetét tekinti át, pontos adatokkal a lélekszám és az egyházi élet 1919 utáni alakulására nézve Csehszlovákiában, Romániában, Jugoszláviában és a Kárpátalján, valamint egy másik alfejezetben „Béctől nyugatra”. Ezt követően

a „sérelemeket” veszi sorra: az állami beavatkozás igen változatos (koronként és országonként is eltérő, de sok azonos tendenciát mutató) módozatait az egyházak belső autonómiájának, szervezeti kereteinek felszámolására; az egyházi önszerveződés akadályozására (szerzetesi intézmények, a Katolikus Státus, egyházi, vallásos egyesületek stb.); szól a lelkeszek elleni intézkedésekről (a bírósági meghurcolástól a lelkeszutanópótlás korlátozásáig = lehetetlenné, formálissá tételéig); a magyar nyelvhasználat visszaszorítására irányuló lépésekről s végül azokról az asszimilációs törekvésekről, amelyek sorában mindnyájunk által ismert a harmincas évek második felében a székelyföldi falvakban megindult erőszakos ortodoxizálási folyamat, a csángók sorsa, de a szatmári—máramarosi magyar görög katolikusoké már kevésbé.

A szerző jól látja, hogy ezekben a helyzetekben az egyházak tulajdonképpen kétszeres önvédelmi funkciót teljesítettek. De arra is rámutat, hogy hiba volna a kérdést csak az erőszakos külső beavatkozásra korlátozni s az összehasonlító statisztikai adatokból más kutatásokban előrajzolódó döbbenetes változások vizsgálatában megfedkedezni a társadalmi mobilitásnak azokról a jelenségeiről, amelyek a hagyományos falusi közösségeket mint olyanokat bomlasztották fel, azokkal együtt szintén tragikus helyzetbe sodorva e kisközösségek egyházait, parókiáit is. (Az már a recenziói továbbgondolás szüleménye, hogy ez utóbbi bomlasztó tényező, a társadalmi mobilitás tárgyilagos elemzéséből kiindulva igencsak szükséges lenne az egyházépítés új stratégiájának kidolgozása, s ezzel együtt az egyházszervezet belső megújítása is.)

A további tanulmányok sorában Sebők László a katolikus egyházszervezetben Trianon óta bekövetkezett változásokat veszi számba, pontosan adatolva, országonként és egyházanként; Fejős Zoltán a tengerentúli magyar egyházak helyzetét tekinti át, rámutatva arra, hogy ezek az egyházak „a lelkipásztori munka mellett széles körű társadalmi aktivitást fejtenek ki”, s bár e tekintetben közöttük lényeges eltérések is mutatkoznak (vannak olyanok, amelyeknek „az egyházhoz kötött szórakozásformák rendszeres ismétlődése” lényeges arculatmeghatározó eleme), egészében megállapítja: „Szociológiai szempontból az egyházak legfontosabb funkcióját abban láthatjuk, hogy általuk a magyar közösségi élet bizonyos mértékű folytonossága alakul ki.” (A recenzius nem tagadhatja, hogy az utóbbi időben a televízió magyar adása jóvoltából a köztudatba is bekerült szórványegyház — szórványsors vonatkozásában ezt a nyugati példát jövendő szórvány-lelkészek és egyházi szórványmunkások számára igencsak megszívlelendőnek tartja.)

Gergely Jenő az erdélyi görög katolikus román egyház történetét tekinti át létrejöttétől 1944-ig — csak sajnálhatjuk, hogy nem tovább, hiszen a kommunista hatalomátvétel utáni Romániában épp a román görög katolikus egyház betiltása („egyesülése”) utáni évtizedek jeleztek a mindennél meggyőzőbb példa erejével, milyen következményekkel jár (nem személyekben, hanem a hitélet és az

egyházi külső lét összefüggésében) egy, az ortodoxiával szemben csak hitfelfogásban kisebbségi egyház üldözése és változatlanul fenntartott jogfosztása törvényes státusának 1990-ben történt visszaállítása után is.

Közvetlen hazai vonatkozásainál fogva fontos számunkra Lestyán Ferenc összefoglaló, tényfeltáró tanulmánya, *Az erdélyi római katolikus püspökség a kommunista rendszer első éveitől*, amely a nagy vonalaiban ismert tényeket sok új adattal, részlettel gazdagítja, végigkísérve az erdélyi katolikus egyház keresztútját egészen Márton Áron szabadon bocsátásáig, amelynek pillanatára a Rendszer az ellenlépés beidőztetéséről is gondoskodott: 1955. (!) március 23-án, egy nappal a börtönből Gyulafehérvárra való hazatérése előtt „fogtak le egy egész csoport papot és szerzetest, hogy ne legyenek a püspöknek erősségei”.

A szerző arra már nem tér ki, hogy a hazabocsátott Márton Áron is lényegében házi őrizetben volt, besúgókkal és ügynökökkel körülveve, s hogy nemsokára, 1956—57-ben jó néhányan buktak le és kerültek börtönbe azok közül, akik őtöle a magyar történelem e válságos napjaiban-heteiben tanácsot, lelki támaszt szerettek volna nyerni.

Nem lehet célja egy recenzióknak az ismertetett könyv vagy folyóirat anyagának minden irányú kiaknázása. Ez tulajdonképpen a Regio e száma esetén lehetetlenség is. A figyelem felhívásával és néhány — inkább reflexiószerű — kommentárjával azonban bizonyára sikerül ezt a számot a téma további kutatásának kiindulópontjává tenni hazai vonatkozásban is.

Dávid Gyula